

ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ И РАДНИЧКИ
ПОКРЕТ СРБИЈЕ

Др Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

**УЛОГА И ЗНАЧАЈ ДИМИТРИЈА ТУЦОВИЋА
У МЕЂУНАРОДНОМ РАДНИЧКОМ ПОКРЕТУ**

ТИТОВО УЖИЦЕ 1982.

Др Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ДИМИТРИЈА ТУЦОВИЋА У МЕЂУНАРОДНОМ РАДНИЧКОМ ПОКРЕТУ

Међународни социјалистички раднички покрет, ван оквира Балкана, први пут је упознао Димитрија Туцовића у својству секретара Српске социјалдемократске странке кад је он у августу 1908. године упутио Међународном социјалистичком бироу **Меморандум о политичком положају радничког покрета у Босни и Херцеговини**. Међународни социјалистички биро умножио је овај текст на три језика (француском, немачком и енглеском) и доставио га свим социјалистичким партијама учлањеним у Другу интернационалу. Поред тога, његов текст био је објављен (под насловом *La situation politique du Mouvement ouvrier en Bosnie et Herzégovine*) и у белгијском социјалистичком листу *Le Peuple* који је у то време био нека врста органа Друге интернационале.¹

Са овим меморандумом Д. Туцовић је отпочео, у оквиру Друге интернационале, **међународну политичку борбу против аустро-угарског империјализма и његове колонијалне политике, а врло обазриво и против опортунистичких схватања неких социјалиста Аустро-Угарске у односу на мале народе** изложене империјалистичкој агесији и колонијалном угњетавању поменутих држава.

Руководиоци аустријске социјалдемократије, тзв. аустромарксисте, нису схватили смисао ни националног питања ни национално ослободилачке борбе угњетених народа. Не сагледавајући ово питање са класних позиција, они су их сводили на питање културне аутономије и унутарње демократије и тиме пружили подршку сопственој буржоазији у њеној спољној агресивној империјалистичкој политици, а делимично и у њеној реакционарној унутрашњој политици, учествујући тиме у подјармљивању туђих народа и одржању Аустро-Угарске као национално угњетачке државне творевине. На тој основи они су погрешно обавештавали међународну социјалистичку јавност о проблемима Босне и Херцеговине.

На ставовима овог меморандума изграђивана је касније читав борба ССД партије против спољнополитичке империјалистичке

1. Д. Туцовић, Сабрана дела, II, 218-223

тичке агресије, колонијалног угњетавања, ратне опасности на Балкану и опортунистичког прилаза овом питању од стране социјалистичких партија великих капиталистичких држава.

Шестог августа 1909. године (по новом календару), један од најугледнијих међународних социјалистичких часописа, *Die Neue Zeit*, теоретски орган Немачке социјалдемократске странке (уредник Карл Кауцки) објављује чланак Д. Туцовића *Der Socialismus in Serbien*, сажет приказ историје српског социјалистичког радничког покрета и његове тадашње марксистичке заснованости.²

После одржања Прве балканске социјалдемократске конференције, Д. Туцовић је објавио у часопису *Die Neue Zeit*, 11. марта 1910. (по новом календару), чланак *Die Erste sozialdemokratische Balkan konferenz*, којим је упознао међународну социјалистичку јавност са Првом социјалдемократском балканском конференцијом и њеним одлукама, посебно истичући њен антиимперијалистички карактер.³

Д. Туцовић, који је већ раније био повезан са многим руководиоцима балканске и југословенске социјалдемократије, а почев од јесени 1903. одржавао преписку са Карлом Кауцким из Немачке СД партије, успоставио је 1909. године личне контакте са руководиоцима аустријске, чешке и мађарске социјалдемократије (сви са територије Аустро-Угарске).⁴

Осмог (21) новембра 1909. за време **Југословенске социјалистичке конференције**, говорио је Д. Туцовић у Љубљани на Манифестационом збору социјалистичке интернационале, заједно са др В. Адлером (из Беча); Скабаром (Италијаном из Трста), Коларом Брухом (из Прага), др К. Ренером (из Беча) и др Бохумилом Шмералом (из Прага).⁵

Ове везе проширио је у лето 1910. године успостављајући везу са социјалистима из руске и украјинске СД партије.⁶

После анексионе кризе, у пролеће 1909. поред ранијег представника ССД странке у Међународном социјалистичком бироу Не-

2. Д. Туцовић, Сабрана дела, III, 9-16

3. *Ibid.*, III, 151-161.

4. У мају 1909. године, за време VII конгреса СДС странке, упознаје иностране социјалисте који су дошли на овај Конгрес углавном због реферата Д. Поповића о колонијалној политици и националном питању, а неки од њих (Renner, Nemes) да би спречили усвајање оштрих ставова по питању аустро-угарске спољне политике и подршке коју је она добијала од аустромарксиста. Тада је упознао др Карла Ренера из аустријске СД партије, Франтишека Соукупa и Антона Немеца из Чешке СД партије и Вилхелма Бухингера, из мађарске СД партије (Д. Туцовић, Сабрана дела II, 564).

У јуну 1909. сусрео је у Бечу поред Ф. Немеца, Б. Соукупa и К. Ренера и друге руководиоце аустријске СД странке, Ота Бауера и др Виктора Адлера (*Ibid.*, II, 511).

5. *Ibid.*, III, 45-46.

6. Деветог (22) јула 1910. Д. Туцовић је говорио на радничком збору у Нишу, заједно са др Б. Шмералом, уредником листа *Pravo lidu* из Прага и представником чешке СД странке (Д. Туцовић, Сабрана дела III, 587).

На XVII конгресу Бугарске радничке СД партије (тесних) одржаном у јулу 1910. успоставио је контакт са делегатима Руске СД партије (Лав Троцки), украјинске СД партије В. Левински и већ поменутим Б. Шмералом (*Ibid.*, III, 390, 397/8 и 587).

На VI конгресу СД странке Хрватске и Словеније (14-15. августа 1910.) сусрео је поред Ф. Соукупa, Емануела Бухингера (из Будимпеште) и Фердинанда Скарета (из Беча) (*Ibid.*, III, 432, коментар).

На путу за Копенхаген задржао се у Прагу где се састао са чешким друговима, старим (Ф. Немецом, Б. Шмералом, Ф. Соукупом) и новим познаницима (Јирасеком и др Арнолдом Хаусером) (*Ibid.*, III, 589).

дељка Кошанина, појављује се још један представник ове странке — Д. Туцовић.⁷

Нема података да је неко од представника ССД партије учествовао на редовном пленарном састанку Међународног социјалистичког бироа одржаног 7. новембра 1909. (по новом календару), кад су примљене у Другу интернационалу Социјалдемократска партија Хрватске и Словеније и Социјалистичка радничка федерација у Солуну.

Задржимо се на везама Д. Туцовића са МС бироом пре међународног социјалистичког конгреса у Копенхагену у августу 1910. год. Оне су биле техничко-информативне природе.⁸

Од јула 1909. год. Д. Туцовић почиње да сарађује у иностраним социјалистичким листовима, као кореспондент ССДП, акредитован код Међународног социјалистичког бироа за немачки језик.⁹

Његове дописе објављивао је и *Vöörwärtz*, орган Немачке социјалдемократске странке.¹⁰

Ефективно учешће Д. Туцовића у раду Међународног социјалистичког бироа почело је тек у августу 1910. у Копенхагену.

Међународни социјалистички биро, чији су чланови те године били Д. Туцовић и Т. Кацлеровић, одржао је за време V међународног социјалистичког конгреса у Копенхагену (28. августа до 3. септембра 1910), почев од 26. августа (по новом календару) 9 пленарних седница, организовао сав рад овог Конгреса и решавао сва спорна питања.¹¹

У оквиру овог међународног социјалистичког конгреса, Д. Туцовић је, с обзиром на његове објављене говоре и ставове на Конгресу у Копенхагену, несумњиво припадао левом марксистичком крилу Интернационале и наступао заједно са Н. Лењиним, Г. Плехановим (Русија), Р. Луксембург (Немачка), Ж. Гедом, Ш. Рапапом (Француска), Д. Благојевим, Г. Кирковим (Бугарска-тесни), Де

7. С. Димитријевић, Учешће балканских социјалиста у Другој интернационали 1889-1910 — Посебан отисак из Прилога за историју социјализма, бр. 3, 1966, 42.

8. У свом писму од 9 (22) децембра 1909. Д. Туцовић је обавестио МСБ о сазиву конференције балканских социјалиста. (Д. Туцовић, Сабрана дела III, 76/7), а после одржане конференције је послао МСБ-у 2. фебруара (по новом календару) резолуцију Прве балканске социјалистичке конференције и тражио да се пошаље учлањеним партијама и објави у листу *Le Peuple*. (Ibid., III, 127/8). Одлуку ове конференције објавио је *Bulletin périodique du Bureau Socialiste international I année, No 2*, p 64-66, на француском, немачком и енглеском језику.

У свом писму од 7 (20) маја 1910. Д. Туцовић је обавестио МСБ о социјалистичкој периодичи која је тада излазила у Србији. (Ibid., III, 251/2).

9. Димитријевић, Учешће . . . 42-43; Д. Туцовић, Сабрана дела III, 271.

10. Д. Туцовић, Сабрана дела X, библиографске јединице 521, 545.

11. С. Димитријевић, Учешће . . . 58; Д. Туцовић, Сабрана дела III, 591.

На првој седници МСБ-а присуствовали су поред С. Huysmans-а 39 делегата из 19 земаља. Међу њима срећемо најпознатије социјалисте тог времена, нпр.: Т. Stauning (из Данске); Н. Molkenbuhr i F. Ebert (из Немачке); V. Adler, E. Pernerstorfer i F. Skaret (из Аустрије); R. Mac Donald (из Енглеске); E. Anseele, E. Vandervelde i L. Furnémont (из Белгије); A. Nemes i F. Soukup (из Чешке); G. Kirkoff (из Бугарске); D. De Léon i M. Hillquit (из УСА); E. Vaillant, J. Jaurès i J. Guesde (из Француске); P. Troelstra i H. Van Kol (из Холандије); E. Buchinger (из Мађарске); K. Kautsky (из Пољске); K. Rakovsky (из Румуније); E. Roubanovitch i N. Lenin (из Русије); K. Branting (из Шведске); само Д. Туцовић (из Србије) итд. На каснијим седницама појављују се: Dž. Keir Hardie (из Енглеске); Rosa Luxemburg (из Пољске); Rokrovsky i G. Plekhanov (из Русије). (Huitième Congrès Socialiste International, Gand, 1911, 399, 410, 418, 421, 424 426, 431, 433 i 436/7).

Брукером (Белгија), А. Брауном (Аустрија), П. Иглесиасом (Шпанија) и др.¹²

Д. Туцовић се несумњиво и лично повезао са многим од њих у вези са питањима за која је био заинтересиран.

Ставови Д. Туцовића о најкрупнијим питањима међународног социјалистичког покрета: питању рата и ратне опасности, националном и колонијалном питању и односу СД партија малих и великих народа, дошле су до пуног изражаја у међународној социјалистичкој јавности тек на Међународној социјалистичкој конференцији у Копенхагену.

Кад је Конгрес радио у комисијама, Д. Туцовић је, једини од делегата ССДП, учествовао у раду свих пет комисија¹³ и био у њима врло активан. Тако, нпр. у току рада **Комисије за међународну арбитражу и разоружање** створена је поткомисија од 9 чланова за израду новог пројекта резолуције. Известилац ове поткомисије немачки делегат Г. Ледебур истакао је у свом говору да су српски другови предложили део резолуције у коме „тражимо аутономију свих народа и бранимо их од свих ратничких напада и сваког уједињавања”. Овај одељак ушао је у нешто измењеном виду и у предлог резолуције поткомисије.

Уз то је Д. Туцовић одржао у тој комисији свој познати говор и предложио допуну резолуције.¹⁴

Поменути говор Д. Туцовића био је одржан у комисији за арбитражу и разоружање, упркос покушаја аустромарксиста (К. Ренера и Е. Пернершторфера) да спрече његово одржавање процедуралним смицалицама. Покушали смо да дамо његову суштину на сажет начин:

Полазећи са становишта социјалдемократије малих народа, Д. Туцовић прокламује дужност социјалдемократије „**да се залож**и за **право самоопредељења свих народа и одбрану тог права од ратничког и насилничког угњетавања**”. При том, он критикује пренебрегавање те дужности од стране СД партија моћних народа, посебице социјалиста из Аустро-Угарске који нису „**најенергичније устали против колонијалне политике и поробљавања које владајући фактори Аустро-Угарске врше**”, који су, уз то, сасвим занемарили „**дужност заступања права народа на самоопредељење**”. Критикујући ово неисправно и непринципијелно становиште, он је указивао да „**Балкан представља перманентну ратну опасност**, непресушни извор заплета и борбе” и налази узроке рата „с једне стране, у империјалистичкој политици коју капиталистичке велике силе према Балкану воде, у интригама њихових дипломатских агената,

12. Упореди: С. Димитријевић, Учешће . . . 57-58, нап. 167.

Н. Поповић наводи (по нама непознатим изворима) да је Туцовић дао пристанак да *гоза* Луксембург да у име целе левнице у комисији за разоружање и арбитражу изјаву: „Ми не разумемо како је могуће бити за светски мир кад се владама изгласавају ратни кредити, баш за спремање рата” и да зато неће учествовати у дискусији по овом питању (Н. Поповић, Димитрије Туцовић, 277).

13. Д. Туцовић, Сабрана дела III, 490 коментар.

14. *Ibid.*, III, 491 Коментар.

с друге стране, у оправданим тежњама и у борбама које балкански народи воде не само за национално ослобођење и уједињење већ за најелементарније услове за живот". Зато он пледира да се, у оквиру борбе против опасности које угрожавају светски мир, води **„постојана и упорна и свакодневна принципијелна борба против капиталистичке политике која супротности у себи носи и ратовима неминовно води"**, и то „принципијелна и енергична борба без концесија, против колонијалне и завојевачке политике капиталистичких држава које по Балкану муте".¹⁵

Говор Д. Туцовића био је најоштрија осуда опортунистичке политике Аустријске социјалдемократске радничке партије (аустромарксиста) која се чула на овом Конгресу. Зато је он изазвао појаву два међусобно опозициона фронта.

Изјаве Д. Туцовића пред комисијом су, према речима Д. Благојева, „направиле дубок и најлепши утисак на делегате".

Зато су многи од њих подржали његове ставове. Тако, нпр. Е. Скатула је, у име другова Чехословака, подвукао да су они „протестовали у парламенту, у штампи и на зборовима против анксионистичке политике владе". „Да су реаговали против немачких социјалиста из Аустрије и Arbeiter Zeitunga" (тј. против аустромарксиста).¹⁶

Д. Туцовић наводи да су му честитали Ш. Рапапор, К. Радек, један Рус, један Талијан, један Американац и остали, а немачки социјалист Г. Ледебур, референт већине у поткомисији, „изјавио ми пуну сагласност" и завршава констатацијом „сатисфакција је добивена".¹⁷

Зато су покушаји аустријског социјалисте К. Ренера да брани аустромарксистичку политику, да побије наводе Д. Туцовића и тврдња да су се и они борили против империјализма и тражили аутономију босанског становништва, остали узалудни и неубудљиви. Његовим ставовима пружио је подршку само В. Питоми, социјалиста италијанске народности из Аустро-Угарске.¹⁸

Туцовићев предлог за допуну резолуције, да „конгрес изјављује у циљу сузбијања колонијалне политике и освајања у смислу штутгартске резолуције, да је дужност другова из капиталистичких држава и нација да се ставе у везу са друговима из угњетених нација који трпе од ове политике, да би им олакшали борбу против милитаризма и шовинизма",¹⁹ није ушао као такав у саму резолуцију.

Па ипак, члан комисије која је израдила предлог резолуције против аустромарксиста и аустријских социјалиста К. Ренер изјавио је у дискусији о овом предлогу: „Што се тиче Туцовићевог пред-

15. Овај извод из говора Д. Туцовића, начињен на основу текста који је он сам написао — Ibid., III, 524-529 — најпотпуније је исказан у француском приказу рада социјалистичког конгреса у Копенхагену — Ibid., III, 530-531.

16. Ibid., III, 525/526, цитати у коментару.

17. Ibid., III, 539.

18. Ibid., III, 526/8, цитати у коментару.

19. Ibid., III, 532-534, цитат из званичног приказа конгресног рада на француском језику.

лога, ми смо о њему водили рачуна на крају наше резолуције и ја га молим да не износи овај предлог на пленум конгреса”.

Г. Ледебур, који је после тога говорио, рекао је: „У једном разговору са Туцовићем решено је да он повуче свој предлог, као што је Ренер већ рекао” истичући још једном да „крај амандмана води рачуна о српском предлогу”. Том приликом је нашао за потребно да посебно истакне: „Ми смо потпуно сагласни са духом овог предлога. Зато смо додали последњу реченицу резолуције”.

Мада ова последња реченица резолуције, која је усвојена једногласно на пленуму, не говори непосредно о социјалистима капиталистичких и угњетених нација и елиминира сваку јавну критику аустромарксиста, она задужује Међународни социјалистички биро „да у случајевима међусобних сукоба поради код радничких партија заинтересованих земаља да се постигне споразум за заједничку акцију да би се спречио рат”.²⁰

Ставови које је Д. Туцовић заузео на Конгресу у Копенхагену довели су до његове пуне афирмације међу водећим личностима Друге интернационале.

У септембру 1911. Д. Туцовић учествује на међународној социјалистичкој конференцији у Цириху, тј. на пленарној седници Међународног социјалистичког бироа, одржаној 23. и 24. септембра 1911, на којој су поред осталих били Роза Луксембург, Н. Лењин, Г. Плеханов, А. Бебел, В. Адлер, Ф. Немец, В. Бухингер, Е. Вајан, Е. Ансел, Ж. Лонге, К. Ојсман, Е. Вандервелде, П. Троелстра, (укупно 25 чланова представника 14 секција Интернационале).

Ова седница МСБ-а, сазвана у време кад је међународна ситуација била бременита ратом, решила је да МСБ преузме иницијативу да у споразуму са социјалистичким партијама организује међународне манифестације против рата, и „развије свим средствима борбу против рата” и донела резолуцију о мароканском питању и колонијалној политици уопште.

На тој међународној социјалистичкој конференцији била је једногласно примљена у Другу интернационалу Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине и добила право на два гласа.²¹

Задржимо се детаљније на пријему СД странке Босне и Херцеговине у Интернационалу и улози коју је у томе одиграо Д. Туцовић.

Чим је Социјалдемократска странка Босне и Херцеговине била створена (оснивачки конгрес 15-16. јуна 1909) К. Ојсманс је затражио 8. јула 1909. статуте и програм странке.²²

20. Ibid., III, 632-633, цитати из коментара.

21. С. Димитријевић, Српски социјалисти и Друга интернационала од међународног социјалистичког конгреса у Копенхагену до првог светског рата (у ствари до балканског рата) — Посебан отисак из зборника Србија пред први светски рат, Београд 1976, 660.

La conference de Zurich, Bulletin périodique du Bureau socialiste International, III Année, No 8, p 127-129; Радничке новине 8, 13. и 17. септембар 1911.

22. Архивска копија писма С. Ниусманса од 8. јула 1909. заведена у Деловодни протокол МСБ под бр. 6962 — Фото копија у збирци С. Димитријевића.

Ова је странка послала ова документа МСБ-у тек 1910. пре Конгреса у Копенхагену, преко аустријског социјалисте Фердинанда Скарета,²³ а нешто касније је С. Јакшић упутио писмо са овим документима, 4. августа 1910, и непосредно МСБ-у изјављујући да приступају Интернационали и да се надају да ће бити примљени у њу пошто имају независан раднички покрет и независну партију која броји 1704 члана.²⁴

К. Ојсманс је одмах, 15. јуна 1910, упутио писмо Ф. Скарету у коме је питао „шта мислите о предњем захтеву за учлањење“. Истог дана јавио је СДС Босне и Херцеговине да „питање учлањења не може бити решено у Копенхагену“; да ће оно бити поднето МСБ-у и да је тешко учланити партију која има мање од 2000 чланова. Уз то је тражио обавештење о њиховом положају у аустријској партији.²⁵

Пошто није примила никакав одговор од МСБ-а СД странка Босне и Херцеговине понова је тражила 11. марта 1911. године извештај да ли је њихов предлог усвојен или није.²⁶

У одговору на писмо К. Ојсманса од 1. јуна 1911. у коме је тражио званично писмо са подацима о броју чланова партије,²⁷ С. Јакшић је јавио 21. јуна 1911. да они имају преко 2000 чланова и да су потпуно самостална партија, да је потпуно аутономна и синдикална организација (која броји 6080 чланова) „да ће они бити признати за независну“ од аустријске партије.²⁸

Ускоро затим, К. Ојсманс је добио од Винарског, секретара СД радничке партије у Аустрији, писмо од 26. јуна 1911. у коме га извештава да ће ово питање бити решено „на пленарној седници Извршног одбора свих аустријских социјалдемократских партија“,²⁹ а онда писмо Винарског од 15. јула 1911, да је на седници од 14. јула 1910. „донет закључак, да се пре одлуке по овом питању потражи мишљење наших југословенских другова који нису учествовали на тој седници. Кад будемо добили то мишљење уследиће поново саветовање о том питању у заједничкој егзекутиви“.³⁰

Све напред наведено показује да је Аустријска социјалдемократска партија одуговлачила са давањем сагласности за пријем СД странке Босне и Херцеговине у Интернационалу, ометајући

23. Пропратно писмо Ф. Раушера упућено Ф. Скарету, без датума — копија у збирци С. Димитријевића.

24. Писмо С. Јакшића од 4. августа 1910. заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9007 — копија у збирци С. Димитријевића.

25. Подаци из Деловодног протокола МСБ-а заведени под бр. 9007 — Препис у збирци С. Димитријевића.

26. Писмо С. Јакшића од 11. марта 1911. заведено у Деловодни протокол — копија у збирци С. Димитријевића.

27. Белешка у Деловодном протоколу МСБ-а под бр. 9009 — Препис у збирци С. Димитријевића.

28. Писмо С. Јакшића од 21. јуна 1911. заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9009 — копија у збирци С. Димитријевића.

29. Писмо Винарског од 26. јуна 1911 — копија у збирци С. Димитријевића.

30. Писмо Винарског од 15. јула 1911. заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9009 — копија у збирци С. Димитријевића.

Интересантно би било истражити због чега се Социјалдемократска партија Хрватске и Славоније није видно zaloжила за пријем босанских социјалиста у Интернационалу.

тај пријем, како преко својих представника у Извршном одбору МСБ-а, тако исто одуговлачећи давање сагласности.³¹

Зато је Социјалдемократска странка Босне и Херцеговине принуђена да се обрати Д. Туцовићу за помоћ.

У архиви МСБ-а нашли смо телеграм од 23. септембра 1911. следеће садржине:

„Социјалистичкој конференцији Туцовић Zіrіch. — Народни Дом

Питај Ојсманса шта је са нашим пријемом у Интернационалу Хрисафовић”³²

Очевидно је да је СД странка Босне и Херцеговине примљена у Интернационалу уз активно залагање Д. Туцовића, тек онда кад је он интервенирао код представника Аустријске и Мађарске социјалдемократске партије.³³

У периоду од Конгреса у Копенхагену до 13. децембра 1911. Д. Туцовић је одржавао сву преписку са МСБ-ом. У јесен 1911. године ова је преписка била повезана са антиратном акцијом Интернационале.³⁴

У јесен 1911. Д. Туцовић се посебно ангажује на реализацији антиратне акције Интернационале.³⁵

31. Изгледа да је ова сагласност добијена тек на седници МСБ-а у Цириху пошто се у извештају секретара МСБ-а К. Ојсманса помиње „да су партије аустријска и мађарска, консултиране о овом питању изразиле мишљење да је потребно створити једну нову секцију са два гласа”. „Овај предлог је усвојен једногласно”. (Bulletin périodique du Bureau Socialiste international, III année, No 8, p 128).

32. Телеграм Хрисафовића упућен 23. септембра 1911. на немачком језику — копија у збирци С. Димитријевића.

33. К. Ојсманс (који пре циришке конференције није добио никакво писмено обавештење — сагласност од аустријских социјалиста) обавестио је С. Јакшића 29. септембра 1911. „да је Биро на својој циришкој седници прихватио ваше учлањење и доделио два гласа вашој партији”. (Белешка у Деловодном протоколу МСБ-а под бр. 9009).

Бранко Хрисафовић је одговорио 23. октобра 1911. и јавно именован партијских делегата (Бранко Хрисафовић, секретар партије и Сретен Јакшић, уредник *Гласа Слободе*).

(Писмо Хрисафовића од 23. октобра 1911. — копија у збирци С. Димитријевића).

34. Ми смо имали текстове и изводе из шест Туцовићевих писама упућених у току 1911. године на адресу МСБ-а:

У првом, од 16. априла (9. маја), шаље податке о школском систему у Србији.

У другом, од 4. августа, извештава да су делегати партије и синдикалне централе Д. Туцовић и Д. Лапчевић, а парламентарни делегат Т. Кацлеровић и јавља да могу слати само немачке преводне.

У трећем, од 26. августа, јавља да је трећи делегат МСБ-а Д. Лапчевић.

У четвртном, од 5. октобра, даје именована сва три делегата ССДП у МСБ-у, прецизирајући да је Т. Кацлеровић парламентарни делегат.

У петом, од 3 (16) октобра, јавља о одржавању прелиминарне социјалистичке балканске конференције чији је задатак организовање заједничке акције балканских социјалиста против рата и сазив Друге балканске конференције.

У шестом, од 10 (23) октобра шаље одлуке Припремне социјалдемократске балканске конференције и податке о предстојећој антиратној акцији; предлаже да се идеје о балканској федеративној републици препоручи свим секцијама Интернационале „да би оне 5. новембра (на антиратним митинзима) заузеле став по балканском питању у истоме смислу са нама на Балкану”; и пружа податке о одлукама које се односе на Другу балканску социјалдемократску конференцију и околностима од којих зависи њено одржавање (копије и преписи у збирци С. Димитријевића).

Последња два писма приказана су у цитатима у раду С. Димитријевића, Српски социјалист и Друга интернационала . . . 661-662; једино су ова два писма накнадно унета у Саопштавања Д. Туцовића X, 258-261.

ССД странка известила је 13. децембра 1911. МСБ о новом саставу њених делегата у овом руководству Друге интернационале. Међу њима није био Д. Туцовић (С. Димитријевић, Српски социјалисти и Друга интернационала . . . 665/6 и нап. 16).

35. С. Димитријевић, Српски социјалисти и Друга интернационала . . . 660-666.

Из наведеног рада видимо да је у јесен 1911, после циришке конференције МСБ-а К. Ојсманс послао Д. Туцовићу поред општих циркуларних писама и два посебна писма (од 27. октобра и 3. новембра 1911) углавном у вези сукоба међу бугарским социјалистима, потребом сазивања Друге балканске конференције и заједничком антиратном акцијом Интернационале.

Међународне везе које је створио, Д. Туцовић је искористио и продубио у вези издавања теоретског часописа **Борба** у коме је објављивао преводе радова страних социјалиста.

У пролеће 1912. припремао се да анкетира најпознатије стране социјалисте о балканском питању.³⁶

После балканских ратова Д. Туцовић је поново постао члан Међународног социјалистичког бироа.

Позив Међународног социјалистичког бироа марта 1914. за Међународни социјалистички конгрес који је требало да се одржи у Бечу 23-29. августа 1914. потписује у име ССДП Д. Лапчевић, Д. Туцовић и Т. Кацлеровић као чланови овог Бироа.³⁷

У јуну 1914. Д. Туцовић је био одређен од стране Главне партијске управе као један од четири делегата ССДП за овај међународни конгрес. До овог конгреса није дошло због избијања првог светског рата.³⁸ Тиме је отпала могућност за Туцовићеву даљу афирмацију у Социјалистичкој интернационали.

Улога Д. Туцовића у међународном радничком покрету је изузетно велика. Д. Туцовић је први балкански социјалиста који је, преко **Меморандума о положају радничког покрета у Босни и Херцеговини** скренуо Интернационали пажњу на опортунистичко држање Немачке социјалдемократске радничке партије Аустрије, на подршку коју су аустромарксисте пружали сопственој буржоаској држави и њеној империјалистичкој и колонијалистичкој политици.

Д. Туцовић је човек који је преко часописа *Der Neue Zeit* упознао међународну социјалистичку јавност са социјалдемократским покретом у Србији (*Der Socialismus in Serbien*) и са одлукама Прве балканске социјалдемократске конференције и њеним антиимперијалистичким садржајем (*Die erste sozialdemokratische Balkankonferenz*).

То је човек који је пишући првих шест извештаја о синдикалном покрету у Србији (1903—1908), објављених од Међународног синдикалног секретаријата у Берлину (К. Легиен), упознао иностране раднике са синдикалним социјалдемократским покретом у Србији.

Д. Туцовић је учествовао и на VII међународној синдикалној конференцији одржаној у Будимпешти од 9. до 11. августа 1911. (по новом календару).³⁹

Д. Туцовић је, истовремено, најистакнутији творац и градител заједничке балканске социјалдемократске политике, политике која је подржавала борбу нација за ослобођење и самосталност; борбене политике отпора и супротстављања малих народа империјалистичкој агресији и колонијалистичком угњетавању и експлоата-

36. Д. Туцовић, Преписка, Титово Ужице 1974, 350-351.

37. Копија овог позива, нађена у архиви Друге интернационале, у збирци С. Димитријевића.

38. Д. Поповић, Сабрана дела I, 66 и нап. 191.

39. Д. Туцовић, Сабрана дела V, 302-3, 603; С. Димитријевић, Библиографија социјалистичког радничког покрета у Србији, Београд 1953, 192, јединица 710.

цији вршеној од стране великих сила, као и буржоазија и династија балканских државица. Тиме је он, истакавши заједничке циљеве, ослобођење од угњетавања експлоатације, повезивао национално ослободилачку борбу угњетених нација за класну револуционарну борбу пролетаријата.

Д. Туцовић је био најдоследнији борац за права малих народа и њихових радничких покрета, за њихову одбрану од империјалистичке агресије и капиталистичке експлоатације, за њихово ослобођење и свргавање власти буржоазије. Зато се први, на конгресу Интернационале, отворено супротставио опортунизму социјалистичких партија империјалистичких сила и њиховој подршци политици сопствене буржоазије, истичући као пример такву политику Аустријске социјалдемократске радничке партије на чијем су челу стајали носиоци такве политике, аустромарксисти.

Уз то, Д. Туцовић је био творац антиратне политике српских социјалиста и један од протагониста такве политике у Другој интернационали. Прва практична примена антиратне резолуције из Штутгарта (1907) везана је за његово име (1908).

Водећи доследну антикапиталистичку, антиимперијалистичку и антиратну политику, Д. Туцовић је читавој политици Српског социјалдемократског покрета дао револуционарну оријентацију.

Да је међународни раднички покрет сагледао изузетну улогу Д. Туцовића видимо по одјецима које је његова погибија изазвала у Интернационали.

Познати немачки социјалдемократа Карл Кауцки, марксистички теоретичар и уредник часописа Die Neue Zeit констатовао је у овом берлинском часопису 11. децембра 1914. „Међу многобројним крвавим жртвама које је Интернационала поднела на бојним пољима Туцовић је најпознатија и најугледнија жртва. Интернационала ће с чашћу чувати успомену на њега”.⁴⁰

Бугарски тесни социјалиста **Христо Кабакијев** пише из Софије 12 (25) јануара 1915. Д. Поповићу у Ниш.

„И поред наших ситних размимоилажења са Туцовићем, ми смо сви били уверени да будућност балканске социјалдемократије зависи од нашег заједничког рада, и у личности Туцовићевој ми смо ценили једнога од најталентованијих бораца за социјализам”.⁴¹

Француски социјалистички посланик **Жан Лонге**, унук Карла Маркса, написао је у француском социјалистичком листу l'Humanité 29. јануара 1915, да је Туцовић био „први борац у социјалистичком и синдикалном покрету своје земље, онај који је, одмах после два напорна балканска рата, повратио у живот српске радничке организације” а исто тако „теоретичар своје Партије са широким погледима и светлим концепцијама. А пре свега, он је

40. Die Neue Zeit, Берлин, 11. децембар 1914.

У ствари Интернационала је изгубила у првом светском рату два социјалистичка великана Ж. Жореса и Д. Туцовића.

41. В. Лапчевић, Т. Миленковић, Преписка српских социјалиста у току првог светског рата, Београд, 1979, 51.

био пропагатор идеје Балканског савеза (С. Д. федерација) у облику Републике, доказујући да је то најбоље решење сложенога балканскога проблема — једино које би могло спречити излив толике крви". „Нико није толико као он припремао балканско измирење, за којим данас толико жуде сви наши дипломати.

Не само српски социјализам, него је и цео интернационални социјализам претрпео тежак губитак у Димитрију Туцовићу".⁴²

Руски социјалиста Лав Троцки пише из Париза 13. априла (1915) Д. Лапчевићу.

„Заједно с Вама је сам оплакивао нашег драгог пријатеља Димитрија Туцовића, једног од најбољих у нашој социјалистичкој породици".⁴³

Немачки социјалдемократ и добар познавалац југословенских прилика Hermann Wendel писао је 1924. године, поводом десетогодишњице Туцовићеве погибје: Да је Туцовић „био уједно велики теоретичар и практичар", да је „осветљавао а једновремено запревао пламен непобедивог идеализма" да је био „мозак социјалистичког покрета Србије". „Из његове главе потекла је мисао да окупи социјалистичке партије као предуслов уједињења малих балканских држава угрожених од капитализма и империјализма".⁴⁴

Све ово показује да је међународни социјалистички покрет познавао и много ценио Д. Туцовића и његову улогу у српском и међународном социјалистичком покрету.

Туцовићеве идеје и поставке нису изгубиле своју вредност. Оне су и данас актуелне, како у нашем тако исто и у међународном радничком покрету.

Д. Туцовић није само човек који је унео нова схватања у социјалистички раднички покрет. Многе од тих идеја живе и данас. Оне су биле и досад коришћене а биће и надаље извор из кога се напаја и оплођује социјалистичка мисао.

Објављивање Сабраних дела Д. Туцовића несумњиво ће пружити подстрек даљем и дубљем изучавању његових идеја, надахнућа и поставки, како у нашој земљи, тако исто и у иностранству. Све ће то допринети даљем сагледавању величине Туцовићевог стваралаштва.

42. Радничке новине бр. 42, 11. фебруар 1915.

43. В. Лапчевић, Т. Миленковић, Преписка . . . 59.

44. H. Wendel, Aus der Welt der Südslawen, Berlin 1926, 214-215.

Чланак о Д. Туцовићу који је ушао у ову књигу вероватно је објављен у бечком Arbeiter Zeitung-у — Види Н. Поповић, Димитрије Туцовић, Београд (1934), 379.